

ző nyelvi – magyar anyanyelv, idegen nyelv, gépi nyelv, képi nyelv – információk közlése kommunikációs élethelyzetek szimulálásán keresztül, folyamatos „tevékenykedtetésen” át juttathatják el a felnőtt tanulókat magasabb szintű absztrakciós műveletekhez. De ugyanígy a természettudományok, illetve a társadalomtudományok közötti összefüggések feltárása is segíti a tanulókat – a romló mechanikus memóriájuk használata helyett – az intellektuális memóriájuk felépítésében, fejlesztésében. Természetesen ez a fajta gondolkodásmód csak abban az esetben tud teret nyerni a felnőtt iskoláiban, ha ehhez elkészülnek a korszerű taneszközök is. És természetesen szükség lesz az iskolarendszerű felnőttoktatás tömegoktatás-jellegének minőségi szemléletű átalakítására is. (Tanár-továbbképzésekkel, andragógus-képzéssel.) E szempontokon túlmenően természetesen még egy sor szociológiai, gazdasági, pszichológiai tényezőt is figyelembe vehetnénk annak érdekében, hogy feltárjuk a felnőttkori tanulás-tanítás eltérő sajátosságait.

Visszatérve tehát a címben feltett kérdéshez, úgy gondolom, hogy szükség van az iskolarendszerű felnőttoktatás számára készülő új, korszerű, a felnőttek egyre nehezebb tanulási körülményeit figyelembe vevő, s ily módon az egyéni felkészülést – még akár nyitott képzést vagy távoktatást – is lehetővé tevő tankönyvekre és ismerethordozókra. Azt a megszorítást fontosnak tartom, hogy ezen ismerethordozók mindig valamilyen „tevékenykedtetéssel” teremtsenek kapcsolatot a felnőtt tanulók életből hozott tapasztalatai és az iskolai tananyag között.

Ha figyelembe vesszük, hogy a felnőttek középiskoláiban évek óta mintegy 80 ezren tanulnak, úgy vélem, hogy eme új tankönyvek elkészítése – a szakmai hasznosságon túl – üzleti vállalkozásként is sikert jelenthetnének.

Lada László

Felekezeti felsőoktatás Észak-Kelet Magyarországon (A harmadfokú oktatás kiterjedésének oktatói percepciója)

A magyar felsőoktatás 90-es évekbeli sokrétű átalakulási folyamatának egyik jelentős eleme, hogy nőtt az egyházi fenntartású intézmények aránya a harmadfokú intézményrendszeren belül. Ez a növekedés két forrásból táplálkozott: részben új iskolák nyitották meg kapuikat, részben már működőket vettek át az egyházak.

Az egyházi fenntartású felsőoktatási intézmények a különböző statisztikai tájékoztatókban kétféle név alatt szerepelnek: néhol az *egyházi* (egyházi egyetemek, főiskolák), néhol a *hittudományi* (hittudományi egyetemek, főiskolák) jelzővel. Ez a nem egyértelmű fogalomhasználat az elnevezés további problémáit veti fel. Véleményünk szerint a hittudományi jelző téves általánosítás, nem utal ezen intézmények éppen az utóbbi évtizedben kibővült képzési profiljára; az egyházi megnevezés viszont egyfajta egészséges egyházi oktatási rendszer meglétét sugallja. Helyesebb lenne a felekezeti kategória használata, amely hűen kifejezné azt, hogy ezek az intézmények nem egy nagy egységes, hanem sok kisebb alrendszer alkotnak a magyar felsőoktatáson belül.

Az 1998/99-es tanév adatai szerint a 28 felekezeti intézmény az összes felsőoktatási intézmény 31%-át teszi ki. A további statisztikai adatok jól tükrözik, hogy ezek minden tekintetben a kisebb létszámú iskolák közé tartoznak, az összes hazai hallgatónak mindössze 5,5%-a tanul, és az összes főállású hazai oktató 4,7%-a tanít ezekben; az egy oktatóra jutó hallgatólétszám így az említett 28 intézmény esetében átlagosan 20 fő, míg ez 1998/99-ben az államiakban 15 fő volt.

A Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszékén folyó intézményi kutatás keretében került sor arra, hogy a Tiszántúli felekezeti felsőoktatási intézményeinek, tehát a Debreceni

Református Hittudományi Egyetem (DRHE), a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (KFRTKF) és a Nyíregyházán működő Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola (GKHF) helyzetét és működését vizsgáltuk. A nyíregyházi főiskola és a debreceni hittudományi egyetem a kezdetektől egyházi fenntartású, míg a KFRTKF-et az állam átadta a református egyháznak, újonnan indított egyetem vagy főiskola pedig nincs ebben a térségben. A hallgató- és oktatólétszámok tekintetében a térség legnagyobb felekezeti felsőoktatási intézménye az 1993-tól *állami finanszírozású és egyházi fenntartású* intézményként működő KFRTKF, a másik kettő mérete a többi, rendszerváltás előtt is létező intézményéhez közelít.

A képzési struktúra különbözően alakul az intézményekben, a DRHE keretében teológia, hittanár és hitoktató; a KFRTKF-en hitoktató-tanító, kántor-tanító, kommunikáció-tanító, könyvtár-tanító, tanító; a GKHF-en teológia és hittanár szakok működnek. Az oktatói és hallgatói létszámokat illetően a főállású oktatók megoszlása intézmények szerint: DRHE 19%, GKHF 11% és KFRTKF 70%, míg a nappali tagozatos hallgatók létszámának a megoszlása DRHE 20%, GKHF 6% és KFRTKF 74%.

A vizsgálat

A vizsgálat célja annak felmérése volt, hogy a 90-es évek hazai felsőoktatásában jelentkező legmarkánsabb jelenségek hogyan és milyen mértékben észlelhetők a fenti intézményekben. A vizsgálat hipotéziseit végiggondolva különválasztottuk a felsőoktatási expanzió néven emlegetett jelenségegyüttes két oldalát: egyrészt az oktatás ezen szintje és típusa iránti társadalmi igények alakulását vizsgáltuk, másrészt az ezekre az igényekre adott intézményi válaszokat.

Feltételeztük, hogy a felsőoktatás iránti megnövekedett *igények* e térségben is jelentkeztek az utóbbi évtizedben, és emiatt ezekben az intézményekben is nőtt a *jelentkezők létszáma*. Azt vártuk, hogy a DRHE-re és a GKHF-re jelentkezők száma kisebb arányban növekszik, míg a KFRTKF vonzereje a rövidebb képzési időtartam és a gyakorlatorientált képzési jelleg miatt ugrásszerűen megnövekszik.

Feltételeztük továbbá, hogy az egyházak társadalmi szerepvállalásának a 90-es években bekövetkezett kiszélesedése következtében ezek az intézmények általában törekszenek a *nagyobb hallgatólétszám befogadására*, de ennek a törekvésnek a rendszerváltás előtt is egyházi fenntartású intézmények esetében valószínűleg határt szabnak a szűkös személyi és infrastrukturális lehetőségek.

Várható volt, hogy a jelentkezők felkészültségében itt is megjelenik az a *minőségi visszaesés*, ami a többi felsőoktatási intézményben is észlelhető az utóbbi évtizedben. Valószínűnek tartottuk, hogy jelentős arányban tanulnak itt *határon túli hallgatók*. Azt gondoltuk, hogy ezek az intézmények erősen *szelektívek* vallásosság szempontjából, míg tanulmányi szempontból kevésbé, ezért elsősorban az egyházi középiskolákból kikerülőket részesítik előnyben.

Az expanzióra adott lehetséges intézményi válaszok közül a képzés tartalmának átalakítása, a munkaerőpiacon jól értékesíthető szakok indítása rendkívül fontos. A *gazdag szakkínálat* már sejteni engedte, hogy ebben az irányban jelentős lépés történt. Feltételeztük, hogy a vizsgált intézményekben a curriculum kialakítása és radikális *modernizálása* már teljes mértékben megtörtént. Nem tartottuk valószínűnek a több szintes képzés kialakulását, így például azt sem, hogy a képzés bevezető szakasza elkülönülhet a különböző felkészültségű hallgatók egy szintre hozása, felkészültségük homogenizálása érdekében.

A *hallgatói összetétel* átalakulása miatt várható volt továbbá az oktatói munka átalakulása, az oktatási folyamat *iskolás jellegűvé* válása. Feltételeztük, hogy itt is érzékelhető az a jelenség,

hogy az oktatók megnövekedett leterheltségük miatt kevesebb energiát tudnak fordítani tudományos tevékenységükre, mint azt újabban a felsőoktatás oktatóinak jelentős részének körében tapasztaljuk.

Várható volt az is, hogy az intézményvezetőknek oktatói munkájuk mellett kell ellátniuk a menedzselési feladatokat, hiszen ezek a kis létszámú és szerényebb költségvetésű intézmények erre nem tudnak külön adminisztratív apparátust biztosítani.

A vizsgálati módszerek

Mivel érdeklődésünk homlokterében az állt, hogy az intézmények oktatóinak milyen a felsőoktatási expanzióval kapcsolatos percepciójuk, így a fentebb ismertetett feltevéseink helyességének ellenőrzését az oktatókkal készített félig strukturált interjúk segítségével terveztük. Standardizált, kötött kérdéssorral igyekeztünk a beszélgetéseket a fő mederben tartani, s az összehasonlításra alkalmassá tenni, de szükség esetén a beszélgetés során felszínre kerülő újabb témákra is rákérdeztünk. A három intézményből összesen tíz oktatóval készítettünk interjút, az interjúalanyok kiválasztása az életkor, nem és oktatói státus szerint csoportokra osztott oktatói karokból történt. Az interjúk 2000. március-április folyamán készültek.

Az alábbiakban ezen vizsgálat első tanulságait foglaljuk össze. A következő nagyobb témakörök alapján tárgyaljuk a három intézményben tapasztaltakat:

- a jelentkezők és a hallgatók létszámának alakulása, a szelekció mértéke, szempontjai;
- a hallgatók összetétele, felkészültsége;
- a képzés tartalmát, szerkezetét érintő változtatások;
- az oktatók tanítási és tudományos munkája, leterheltsége;
- a jelentkezők és a hallgatók létszámának alakulása, a szelekció mértéke, szempontjai.

A hazai felsőoktatás iránti társadalmi igények növekedését jól kifejezi, hogy a kibővült intézményrendszer és a férőhelyek számának állandó gyarapodása mellett is elmondható, hogy a hallgatólétszám jelentősen alatta marad a jelentkezők számának. A vizsgált intézményekben is általában ez tapasztalható egy-két szak kivételével. Az oktatói tapasztalatok szerint a jelentkezés mértékét egyértelműen a szakok munkaerőpiaci értékesíthetősége szabja meg. A KFRTKF-en a *jelentkezők létszámát tekintve* nagy különbségek vannak a szakok között, a tanító szakon másfél-kétszeres, az igen vonzó kommunikáció szakon nyolcszoros a túljelentkezés. A hitoktató szakra a 90-es évek második felétől kevesebben jelentkeznek, mint a szak indításakor. A kántor-tanító szakra jelentkezők is egyre kevesebben vannak.

DRHE rektora nem csupán a jelentkezők létszámának emelkedéséről számolt be, hanem a lelkészképzésre jelentkezők felkészültségének javuló minőségi összetételéről is. A jelentkezők mennyiségi és minőségi mutatóiról mondottakat igazolják az intézmény által kibocsátott fiatalok munkaerőpiaci kilátásai. Ahogy a DRHE rektora összefoglalta: *„A mi végzőseink közül mindenki kap állást. Az utóbbi időben a sajtóban elindult egy kampány arról a témáról, hogy nem fognak tudni elhelyezkedni a lelkészek, ettől azonban nem kell tartanunk, a Tiszántúli felvevőképessége rendkívül nagy; ez a megnövekedett lelkiész igény összefüggésben áll az egyházban lezajlott rendszerváltás utáni struktúraváltással. Ennek legfőbb összetevői a vallástanárok iránti igény; a gyülekezeti diakóniai munka szintén sok lelkészt igényel.”*

A GKHF rektora elmondta, hogy náluk *„túljelentkezés van, kb. egy olyan 150 százalék, tehát a kétharmadát szoktuk felvenni a jelentkezőknek.”* Az intézmény másik tanára arról számolt be, hogy *„...volt olyan év, amikor háromszoros volt a túljelentkezés. Nálunk mindig van túljelentkezés, így tudunk meg lehetően szelektálni”*.

A hittanári szak iránti érdeklődés az évtized elején erőteljesebb volt. Ennek okait keresve azt láthatjuk, hogy a hallgatók harmadik szakként nehezebben találják, második szakként pedig nem állandó a végzettség munkaerőpiaci értéke. Egy fiatal GKHF oktató szerint azzal lehetne újra vonzóvá tenni a szakot, ha lehetőségessé válna *„az iskolákban, órarendben oktatni a hittant”*.

A jelentkezők számának megemelkedett aránya jól jelzi, hogy a társadalom növekvő igénye a felsőfokú továbbtanulásra itt is érzékelhető. Emellett azonban kíváncsiak voltunk arra is, hogy ezek az intézmények hogyan reagálnak ezekre az igényekre: erősebb szelekcióval vagy nagyobb tömegek felvételével.

A hallgatólétszám alakulása a KFRTKF-en az utóbbi években a következőképpen alakult: *„Volt egy völgy a kilencvenes évek elején, amikor a szakkollégiumi rendszer megszűnt, a műveltségi területek szerinti képzés még nem kezdődött el, most annyi hallgatónk van, mint tíz évvel ezelőtt, csak kevesebb csoportban, nagyobb létszámmal.”* – mondta egy főiskolai docensnő. Az egyes szakok hallgatólétszámának alakításával az intézmény rugalmasan alkalmazkodott a jelentkezők számának alakulásához, így a főiskolán jelenleg a kommunikáció a legnépesebb szak, a 90-es évek első felében még 16 főt vettek fel, most több mint duplája a csoportlétszám. *„A hitoktató szakon stabil a létszám, kántor szakon egyre csökken”,* s még ez a néhány hallgató (3–4 fő) is gyenge hangszerellátottság mellett tanul, mert egyetlen orgona van az intézményben.

A hallgatói létszámok kialakítása azonban nemcsak az intézmény belügye, hiszen a felsőoktatás irányában megnyilvánuló társadalmi igényekre születhet olyan kormányzati válasz is, amely ellenáll ezeknek, és különböző eszközökkel (pl. tandíj) korlátozza a hallgatólétszám igények szerinti alakulását. Egy debreceni főiskolai tanszékvezető szerint *„a kilencvenes évek közepének negatív felsőoktatási trendjét: a felsőoktatási törvény 93-as módosítását, a Bokros-csomag pénzelvonását főiskolánk is megérezte, de ellentétben az ország többi tanítóképzőjével, nálunk a hallgatói létszám óriási mértékben növekedett, ilyen szempontból az egyházi fenntartás védettséget jelent”*.

A DRHE-n a hallgatólétszám a 90-es években kb. a háromszorosára emelkedett, annak ellenére, hogy közben beindult a sárospataki, a pápai és a komáromi lelkészképzés is, tehát ez az intézmény is rugalmasan reagált a jelentkezők létszámnövekedésére.

A felsőoktatási intézményeknek a hallgatói létszámnövelést korlátozó szűkös infrastruktúrális lehetőségekkel, épületgondokkal is meg kell birkózniuk, a GKHF esetében a lassúbb létszámnövekedés is állandó építkezést kell, hogy jelentsen.

A hazai felsőoktatás felé irányuló társadalmi igények ma még túlmutatnak a hallgatói férőhelyek számán, ezért többségük valamilyen szempontú szelektálásra kényszerül. A szelekció bevett eszközei a kiemelkedő tanulmányi vagy felvételi vizsgateljesítmény, a nyelvvizsgák foka és száma, néhány helyen alapvető pályaalakalmasságot is mérnek. Várakozásainknak megfelelően a lelkészképzésben a hallgatók kiválasztásának szempontjai között természetesen a hivatástudat erős voltának, a pályára orientáltságnak van jelentős szerepe.

Arról mindkét lelkészképző intézményben beszámoltak, hogy a jelentkezők létszámnövekedése miatt lényegesen nagyobb a lehetőség a felvételizők közül a jobb képességűek kiválasztására, mint 15–20 évvel ezelőtt.

A DRHE-n és a GKHF-en a felekezeti középiskolák végzettjei nagyobb arányban szerepelnek a jelentkezők között. A KFRTKF fiatal oktatója szerint gondot okoz az, hogy a főiskolára *„az egyházi körből érkezőket gyenge tanulmányi eredményük ellenére is felveszik”*. Ennek okait abban látta, hogy a gimnázium jobb képességű tanulóinak többsége az egyetem bölcsész- és jogi karát tekinti továbbtanulási célnak.

A főiskola megkérdezett oktatói egyaránt úgy látták, hogy intézményükben egyrészt vegyes a jelentkezők összetétele, másrészt a középiskolából hozott pontszámok meghatározóak a felvételi szűrésben, és ez néhány esetben enyhe szűrőt jelent.

A másik két intézményben a felekezeti középiskolában szerzett érettségi nem jelent előnyt a jelentkezéskor, mint említettük, más szempontot preferál az intézmény a válogatásnál. A DRHE hallgatóinak mintegy 30%-a felekezeti középiskolából érkezik, de ez az arány nem nőtt a rendszerváltás óta. A GKHF rektora elmondta, hogy a hallgatóik *„kb. 40 százaléka jött egyházi iskolából, világi gimnáziumok között is jönnek olyanból, mely a tanulmányi versenyeket illetően az első tíz között van, meg van olyan is, aki mezőgazdasági szakiskolát végzett”*.

A másik két intézményhez képest a GKHF-en a legerősebb a szelekció, ahogyan egy fiatal oktató összefoglalta: *„a papságra készülőknel nagyon erős a szűrő a háromszintű felvételi miatt”*, amelyben azonban nem a tanulmányi szempont dominál, hanem a hivatás iránti elkötelezettség, illetve néhány speciális alkalmassági kitétel.

A hallgatólétszám megállapításakor a GKHF-en hangsúlyozták leginkább a munkaerőtervezés és az elhelyezkedés szempontjait. A hallgatólétszám ún. kötött rendszere jellemző tehát a GKHF-en, mert annak ellenére, hogy a lelkészek elhelyezkedésének itt is számtalan iránya van, mégis nagyságrendekkel kisebb a görög katolikusok lélekszáma és ezzel a lelkési végzettséggel betölthető állások száma, mint a reformátusok esetében. Összességében tehát elmondható, hogy a GKHF a hallgatók felvételekor – speciális helyzeténél fogva – inkább a kötött modellt valósítja meg, míg a KFRTKF a tömeges felsőoktatás ún. piaci modelljének néhány fontos jegyét viseli magán, a DRHE pedig a kettő között keresi a maga útját.

A hallgatók összetétele, felkészültsége, életformája

A felsőoktatás kiterjedésével párhuzamosan általában tovább növekszik a női hallgatók aránya. A tanítóképzésben ez a folyamat sokszorosan érvényes, válaszadóink egyenesen *„fiúhiányról”* beszéltek. Egyikük véleményét idézve: *„Továbbra is a pálya elnőiesedése várható, ha a pedagógusbérek nem rendeződnek, mivel egy férfi tanár nem tudja családját eltartani.”* A DRHE-n a nők aránya kb. egyharmadot tesz ki. Új jelenség viszont a nők megjelenése a GKHF-en. *„A nappalin, nyilván a kispapokkal együtt világiak, akár hölgyek is végezhetik a teológiát.”*

A külföldi hallgatók mindhárom intézményben határon túli magyar hallgatók, a GKHF-en a növendékek egyharmada, a DRHE-n 20% körül mozog a határainkon túli magyar hallgatók aránya, a KFRTKF-en pedig az előzőekhez képest kevés, összesen 10 fő.

A hallgatók felkészültségéről szólva általános tendenciának tartják az oktatók a minőségromlást. A GKHF tanszékvezetője több felsőoktatási intézményben szerzett tanítási tapasztalatait foglalta össze: *„Félek, hogy ... akik most jönnek be a felsőoktatásba, már eleve óriási hiányokkal jönnek és óriási hiányok fognak éppen ezért maradni.”* A határon túlról érkező magyar hallgatók esetében ez gyakran még nagyobb probléma.

Máshol kifejezetten az érettségi devalválódásának érzékelése vetődik fel, ami nyilván a középfok expanziójának egyik következménye: *„A felkészültséggel viszont úgy tűnik, hogy bajok vannak, sokkal lazább, mint régebben. Nem a múltat visszasírva, hogy „bezzeg az én időmben”, de akkor az az érettségi valahogy többet jelentett, mint most.”* – mondta a GKHF egy fiatal oktatója. A középiskolák felsőoktatásra felkészítő tevékenységét összefoglalva egy főiskolai docens a következőképpen fogalmazta meg véleményét: *„Sok köztük a tehetséges is. A kiválóan felkészültek a középiskolák mellett működő „árnyék tanári karnak” köszönhetik ezt. Nagyon keveset készít fel saját iskolája.”*

Egy másik vélemény szerint a hallgatók legsebezhetőbb pontja a kommunikációs képességük gyengesége. Ezzel párhuzamosan az olvasásról való leszokás folyamatát regisztrálják az oktatók.

Az erről alkotott szinte egyöntetű oktatói vélemények áttekintésekor észrevehető, hogy jelentős különbség van a szakok között az oda jelentkezők felkészültsége szempontjából a debreceni főiskolán is. A főiskolai tanársegéd szavaival: *„A hallgatói állomány felhígult, elkötelezettség nélkül kerülnek ide, csak egy könnyen megszerezhető diplomát akarnak. Ennek köszönhető a tanító szakma alacsony presztízse. Azokon az egyházi szakokon, ahol egyre kevesebb a hallgató, egyre jobbak, de ez évfolyamonként változó.”* Az oktatók pontosan érzékelik, hogy egyes szakoknak a felsőoktatási expanzió következtében olyan hallgatókat is fogadniuk kell, akik egy kötött rendszerben nem juthattak volna be a harmadfokú képzésbe.

Több oktató beszámolt arról, hogy hallgatói rendszeresen dolgozni járnak a tanulás mellett, ami szintén a tömegessé vált felsőoktatás egyik új kísérő jelensége. Oka részben az, hogy a legkülönbözőbb gazdasági státusú családokból érkező hallgatók felsőoktatásban való megjelenésekor sokuknak ki kell venni a részét a tanulás anyagi feltételeinek megteremtéséből, másoknak viszont a sajátos egyetemista (főiskolás) életforma költségeinek előteremtéséért kell dolgozniuk. Ennek hatása megjelenik a teljesítményükben.

Rendkívül figyelemre méltó az a jelenség, hogy az intézményi menedzsmentben dolgozók, tehát az intézményvezetők vagy az operatív apparátus tagjai mennyire másként látják a hallgatói létszámnövekedést és annak következményeit. Ők tisztában vannak a folyamat természetességével, normálisnak tartják. A következményeket nem érzik sem súlyosnak, sem károsnak, pedig ezekben az intézményekben az önálló adminisztratív apparátus nem jött létre, tehát az intézményvezetés egyben oktatói munkát is végez. Ezzel szemben a kizárólag oktatói szerepben megszólaltatottak egyike-másika tragikusnak érzi a tömegesedést és a minőségromlást. Egy debreceni főiskolai tanársegéd véleménye szerint: *„a jelentkezők 20%-ának nem kellene felvételizni, oly gyengék”.*

Leginkább a KFRTKF-en jellemző vonás az is, hogy a hallgatók aktuális tanulmányaikat nem tekintik sem kizárólagosnak, sem véglegesnek, az oktatók több esetben jelezték, hogy sok hallgató párhuzamos tanulmányokat folytat. Ez többnyire azokra a hallgatókra jellemző, akiknek többszöri próbálkozásra sikerült egy keresett karra vagy szakra bejutni, s közben már elkezdték a főiskolát is. Különösen a kommunikáció szakosok tartják fontosnak, hogy ilyen helyzetben a főiskolai tanulmányokat is elvégezzék. A lelkészképzésben a lemorzsolódók kivételével a hallgatók általában véglegesnek tartják pályaválasztásukat. Az intézmények ösztönzik a további tanulást és a külföldi ösztöndíjas tanulmányokat, a DRHE-n doktori képzés is folyik. Összességében elmondható, hogy mindhárom intézmény hallgatói esetében megfigyelhető a tanulmányi idő megnyúlásának tendenciája.

A hallgatókkal kapcsolatos tapasztalatok között szinte minden válaszadónk kitért arra a problémakörre, amit a gyermek- és ifjúkor kitolódásaként emleget a szakirodalom. Van, aki a családi és az iskolai szocializációt teszi felelőssé ezért. A debreceni főiskola tanszékvezetője a hallgatók sajátos társadalmi összetételében látja ennek okát: *„... azt látom, hogy hozzánk sokan megfelelő testi-lelki érettség nélkül érkeznek. ... Problémamegoldó képességük a saját és a szülők magánéletének változásai közepette minimális.”* A GKHF tanszékvezetője is hasonló tapasztalatokról számolt be.

Az oktatók a nehezebb családi körülmények közül érkező hallgatók esélyegyenlőségének problémáját is felvetették. A debreceni főiskola docensnöje szerint az esélyegyenlőtlenség egyik oka az, hogy a tanulmányi hiányosságokat csak a jobb anyagi helyzetű diákok képesek magánórákon pótolni.

A megszólaltatott oktatók arról is beszámoltak, hogy a hallgatók többsége megváltozott szerepek szerint kezd viselkedni az oktatási rendszerben, megnyilvánulásaival kifejezi, hogy az oktatási intézmény *fogyasztójának, ún. kliensének* tekinti magát, és folyamatosan kifejezésre juttatja igényeit, elvárásait ebben a minőségében.

A képzés tartalmát, szerkezetét érintő változtatások

A képzés szerkezetének változásairól kérdezve több oktató említést tett egyes szakok, illetve hallgatói csoportok esetében egy ún. alapozó, homogenizáló szakasz bevezetéséről, amelynek célja a különböző felkészültségű hallgatók egy szintre hozása, illetve a középiskolai és a felsőoktatási képzés közötti szakadék áthidalása. Ez a törekvés megegyezik a tömegessé váló felsőoktatási szerkezeti átalakulásának egyik jellemző tendenciájával.

A KFRTKF oktatója a hallgatói visszajelzéseket figyelemmel kísérve határozta el alapozó szintű kurzus indítását Bibliáismeretből. A GKHF rektora elmondta, hogy *„kell az az előkészítő év, ahol egy kicsit fölzárkózzhatnak a határon túliak is”*.

A felsőoktatás átalakulásának új vonásai közé tartozik a vegyes képzési profilú intézmények kialakulása az egyébként is több szektorúvá váló harmadik fokon. A vizsgált intézmények mindegyikén megtörtént az utóbbi években a képzési profilok kibővítése: ahol azelőtt csak tanítóképzés folyt, megjelent pl. a média-szakemberek képzését végző kommunikáció szak, ahol azelőtt csak lelkészképzéssel foglalkoztak, most valláspedagógusokat is kibocsátanak.

Az utóbbi években mindhárom felsőoktatási intézményben átalakították a képzés szerkezetét. A KFRTKF-en bevezették a szakos rendszert, öt szakot működtetnek és a tanító szakon belül több ún. műveltségi területet lehet választani. Az egyházi szakok közül a hitoktató 1991-ben, a kántor és a kommunikáció 1993-ban indult.

A DRHE keretében 1992-ben Hajdúböszörményben, azután 1993-ban az akkor még nem egyházi fenntartású Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolán szerveztek hitoktatói szakot. 1993-ban a szegedi kihelyezett tanszéken vallásoktató pedagógusok, majd 1998-ban a KLTE Tanárképzési Kollégiumával közösen végzett lelkészek számára vallástanárok képzése kezdődött meg; 1999 őszi szemeszterétől *„az ún. betétlapos egyházművészet képzés indult el, a lelki gondozó képzést pedig 2000 ősztől kezdjük”* – mondta a DRHE rektora.

A GKHF-en 1991-től működik a hittanári szak, amelynek oktatásához a BGYTF biztosítja az infrastruktúrát, először csak harmadik sakként lehetett felvenni, a kétszakos képzés 1992-ben indult el.

Az átalakítások, tantervi módosítások fő szempontjairól kérdezve az oktatókat, feltűnt a gyakorlatra orientált képzés kialakítására való törekvés.

A DRHE-n 2000 ősztől bevezetett akkreditált képzési terv szerint a hallgatók a 10 féléves teológus oklevél megszerzése után választhatnak majd szakirányt. A lelkész szakirány erőteljes gyakorlati felkészülést jelent majd, amelyet szakoktató lelképásztor vezetésével gyülekezetekben végeznek a hallgatók.

Ezek a jelenségek egybevágóan a modern felsőoktatás általánosan megjelenő tendenciáival, miszerint a képzés erősen elméleti jellege helyett előtérbe kerül annak gyakorlati oldala.

A GKHF-n új diszciplínák, modern nyelvek és informatikai ismeretek kaptak helyet a képzésben.

A képzés tartalmának, szerkezetének modernizálása, az új tantárgyak, a specializáció bevezetése sok esetben a klasszikus nyelvek oktatásának racionalizálását vonta maga után, a DRHE-n pl. *„csökkentették a görög nyelv öt évfolyamra kiterjedő oktatásának óraszámait. A felsőbb évesek kevesebb órászámában tanulják”* – mondta el a nyelvet oktató adjunktus.

A változások mozgatórugói között ott találjuk a hallgatói igények fokozott figyelembevételére való törekvést is. *„A hallgatói visszajelzések hatására is rengeteget alakítottam, egyes tárgyak így kerültek be az óratervebe.”* – nyilatkozta a GKHF oktatója. A két főiskolán az oktatók beszámoltak arról, hogy a képzés modernizálása átmenetileg a heti óraszám erőteljes felduzzadását, túlterheltséget eredményezett, mert nehéz volt a korábban nagyobb óraszámú tanított tárgyakat leépíteni.

A tömegesedő felsőoktatásban gyakori probléma, hogy a szemináriumok egyre zsúfoltabbakká válnak, előbb-utóbb megszűnik szemináriumi jellegük, majd lassan kiszorítják őket a plenáris előadások. A vizsgált intézményekben nem egyforma mértékben jelentkeznek ezek a problémák: a GKHF-en a hallgatólétszám kisebb mértékű növelése miatt nem számoltak be ilyesmiről, a DRHE professzora elmondta, hogy náluk *„nincsenek is létszámban túlméretezett előadások. 30–40 fő maximum. A szemináriumon néha túl sokan is vagyunk, de megoldjuk. El még nem küldtem senkit.”*, sőt a nyelvtanításban itt még lehetőség van csoportbontásokra is. A KFRTKF-en viszont a folyamat felgyorsulását tapasztalhatjuk. *„...a döntően szemináriumi képzés a plenáris előadások irányába ment el, sokkal személytelenebbé vált”* – hallottuk egy főiskolai docenstől.

Mindhárom intézményben jelentős lépések történtek a képzési követelmények standardizálásának irányába, a KFRTKF-en várhatóan 2002-től, a DRHE-n 2000 szeptemberétől lép életbe a kreditrendszer.

A nagyobb hallgatólétszám megjelenése általában a számonkérés hagyományos technikáira sem marad hatás nélkül: a régi egyetemi kollokviumok helyét átveszik a személytelen, erőteljesen standardizált írásbeli vizsgák, a felsőoktatás más szektoraiban viszont az ellenőrzés iskolás jellegűvé válik, hasonlítani kezd a kötelező oktatásban megszokott módszerekhez. A vizsgált intézményekben nem találkoztunk az elsőnek említett jelenséggel, a másodikkal viszont annál inkább. A legtöbb hallgatóval foglalkozó KFRTKF oktatói például elmondták, hogy a hallgatók teljesítményének folyamatos ellenőrzésére törekcszenek: általánosak az évközi számonkérések szóban és írásban, a folyamatos óravázlat- és projektírás, a zárthelyi dolgozatok, amelyek beszámítanak a vizsgajegybe.

A DRHE-n az egyetemi jellegű vizsgarendszer kiépítése felé mozdultak el: az alapvizsga típusú ellenőrzést – amelyben az első évfolyam végén minősítő, a harmadik évfolyam végén alapvizsga volt az előírás – a szigorlati típusú ellenőrzés váltotta fel, azaz minden tanszéknek szigorlattal kell zárnia képzési blokkját a tanegységek „lehallgatása” után.

A vizsgateljesítményekről beszélgetve érdekes kép bontakozott ki előttünk: az általános rossz vélemény helyett azt láttuk, hogy a legfiatalabb oktatók elégedetlenek a leginkább a hallgatói teljesítménnyel, a tapasztaltabb oktatók felismerik, hogy a diákok sokszor rajtuk kívül álló folyamatok következményeinek áldozatai.

Az oktatók tanítási és tudományos munkája, leterheltsége

A statisztikai adatokban is tetten érhető relatív oktatói túlterheltséget megerősítették beszélgetőpartnereink. *„A leszűkült dotáció miatt ma ugyanannyi hallgatóra jóval kevesebb oktató jut: 100–105 helyett 60–70! A képzés ugyanakkor kiszélesedett, differenciáltabb lett, többféle tantárgyra szintén kevesebb oktató van.”* – mondta el a KFRTKF docense, akinek általában 16–17 között alakul a heti óraszám. A DRHE oktatóinak leterheltségéről a rektor szavait idézzük: *„Az óraterhelésünk tudomásom szerint jóval magasabb mint a világi felsőoktatásban, nekem pl. rektorként 11 órám van, és, ha vezetői munkaköröm miatt nem mentesülnék, heti 19 óra jutna rám.”* A GKHF tanszékvezető oktatója elmondta, hogy a külföldön végzett fiatal kollégák

munkába állításával enyhült az utóbbi időben a leterheltsége: *„én úgy indultam itt, hogy 19–20 órám volt hetente. Most gyakorlatilag heti tíz órám van csak, de hát igazából órákat még mindig tudnék tartani, tehát kellene még bizonyos fontos specializációk miatt a hallgatók számára lehetőséget biztosítani, de ez most nem megy”*. Összességében elmondható, hogy az oktatók az állami intézményekben dolgozó kollegáikkal összehasonlítva jóval magasabb óraszámot tanítanak.

Az oktatói kar összetételének változásairól szólva bizonyos mértékben mindenütt megindult a fiatalodás. A kérdésnek a korösszetétel alakulásán kívül a KFRTKF esetében egyéb jelentősége is lehet, ezért ott az egyházi átvétellel kapcsolatos kádercseréről érdeklődtünk. A főiskola esetében ez azért is érdekes kérdés, mert az 1993. évi átvételkor a Református Egyház csupán a volt gimnázium épületét kívánta visszakapni, végül az épületek tulajdonjogával együtt a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolát is átvette a Tiszántúli Református Egyházkerület, s a szerződés értelmében folytatta a tanítóképzést és „vállalta, hogy az oktatókat és a többi alkalmazottat ... munkakörük biztosításával tovább foglalkoztatja”.

A megkérdezett oktatók tevékenységi köre általában túlmutat a saját intézményükben elvégzett tanításon. A tapasztaltabb oktatók operatív funkciókat is ellátnak (az egyházi tárgyak koordinálása vagy a történelem szak felelőse, a nevelési bizottság tagja stb.), valamilyen szinten vezető vagy szervező tevékenységet folytatnak. A térség felekezeti felsőoktatási intézményeiben – még a legnagyobb létszámú debreceni főiskolán sem – különült el az intézményi menedzsment, az adminisztratív feladatokat az oktatók a tanítás és a tudományos munka mellett párhuzamosan végzik, s ez óriási energiát emészt fel, hiszen nekik is rendszeresen kell intézményük jövőjét érintő stratégiai döntéseket hozniuk, mint más felsőoktatási intézményvezető kollegájuknak.

Többen oktatnak más intézményekben is. Modern, professzionális oktatókkal állunk szemben, akik félevente több száz hallgatót oktatnak és vizsgáztatnak. Kurzusaik nem a kutatómunka melléktermékei mint a tradicionális felsőoktatásban volt. A tanítás a fő tevékenységük, kurzusaik pedig az oktatási piacon is értékesítésre kerülő termékek.

A kutatócsoportban való részvételről egy oktató számolt be, rendszeres tudományos publikációs tevékenységről három. A megkérdezett oktatók a tudományos közéletben, a Debreceni Akadémiai Bizottság és a különböző világi vagy egyházi tudományos testületekben és társaságokban (Pl. Magyar Református Egyház Doktorok Tanácsa; Magyar Filozófiai Társaság) is jelen vannak.

Néhány oktatónak a saját egyházán belül több funkciója is van az oktatásügy terén: úgy tűnik, hogy ezen a téren káderhiány van, hiszen egy-egy meghatározó személyiségnek kell ellátni a feladatok egész sorát. Emellett az is jellemző, hogy az egyházak oktatásügyeinek hosszú távú koncepcionális kérdéseinek intézésére nincsenek még elkülönült intézmények, ezeket néhány oktatónak kell felvállalni. Így a debreceni főiskola egyik tanszékvezetője a Tiszántúli Református Egyházkerület katechetikai előadója, a Zsinat Ifjúsági, Külügyi, Katechetikai Bizottságának tudományos szakértője, a Nagytemplomi Református Gyülekezet presbitere, a Missziói Bizottság elnöke, a Nagytemplomi Értelmiségi Kör vezetője és animátora, főiskolai lelkes, a református egyház médiareferense is egy személyben. A GKHF rektora vezetői munkaköre mellett *„a Hitoktatási szabályzat összeállítását, meg különböző feladatok megszervezését”* végzi az Országos Hitoktatási Bizottságban. *„Ehhez hasonló az is, amit mint papnevelő végzek. Ennek is van egy országos szerve, ott is folyik a munka, ott is újabb és újabb feladatok vannak.”*

Az oktatói interjúk alapján jelentősnek mondható még egy speciális oktatói tevékenységterület, amelyet úgy foglalhatnánk össze, hogy a hallgatókkal való személyes kapcsolattartás. A

beszélgetések során feltűnt, hogy a megkérdezett oktatók jól ismerik hallgatóik szociális és magánéleti problémáit. Ez az önmagukkal szemben állított követelmény a növekvő hallgatólétszám mellett emberfeletti vállalkozásnak tűnik, és nem tipikus jelenség a tömegesedő felsőoktatásban.

Az oktatói szerepkör változását a GKHF rektora a következőképpen foglalta össze: a mai felsőoktatás oktatója „*te hát nem lehet egy magányosan dolgozó kiváló tudós, az nem elég. ... ezért nagyon komolyan törekedni kell arra, hogy közösséget alakítsunk, képesek legyünk e közösségek alapítására, vezetésére, kapcsolatteremtésre, tehát ez nagyon fontos feladat*”.

Összegzés

A megnövekedett társadalmi igények a felekezeti felsőoktatásban is megnyilvánulnak, ezt mutatta a vizsgált intézmények jelentkezőinek létszámnövekedése. Várakozásunkkal ellentétben a DRHE-re és a GKHF-re jelentkezők száma igen jelentős mértékben növekedett a 90-es években, s a KFRTKF vonzereje szakonként különböző volt, de legjelentősebb a kommunikáció szakon. Az egyházak társadalmi szerepvállalásának a 90-es években bekövetkezett kiszélesedése következtében ezek az intézmények valóban törekszenek a nagyobb hallgatólétszám befogadására, és különböző mértékben korlátozzák e törekvéseiket munkaerő-tervezési, illetve infrastrukturális korlátok. A hallgatók összetételét tekintve növekszik a nők és jelentős a határon túli magyarok aránya. Ez utóbbi rámutat arra a tényre, hogy ezek az intézmények nem csupán a kelet-magyarországi fiatalok továbbtanulási igényeit szolgálják ki, hanem vonzáskörzetük átnyúlik a határokon, így egy nagyobb történelmi régió oktatásügyi centrumaivá válnak. A jelentkezők felkészültségéről szólva egyértelműen érzékelhető a tömegessé vált középiskolák felsőoktatásra előkészítő teljesítményének gyengülése. A felekezeti felsőoktatásban is érezhetővé vált egy új hallgatói életforma és a jellemzően fogyasztói elvárásrendszer megjelenése. Az előbbi fő vonása, hogy gyakori a tanulás melletti munkavégzés, a tanulmányi idő meghosszabbodása, főként amiatt, hogy aktuális tanulmányaikat nem tartják kizárólagosnak és véglegesnek a hallgatók.

Az intézmények rugalmasan reagálnak a hallgatói összetétel és igények megváltozására. Ez főként a képzés szerkezetének alakításában érhető tetten: a vegyes profilú intézmények kialakulása, a több szintes képzés felé tett első lépések, valamint az oktatás tartalmának jelentős modernizálása (modern nyelvek, informatika, specializációk, gyakorlatok) tanúskodnak erről. Az oktatók tanítási és ellenőrzési módszerei igazodnak az új körülményekhez. Az oktatók óraterhelésének tetemes növekedése mellett jelentősen megszaporodtak adminisztratív, szervezési teendőik, emiatt kevesebb energiát tudnak fordítani tudományos tevékenységükre. Itt is megjelennek a nagy óraszámú, több intézményben tanító, tömegeket vizsgáztató professzionális oktatók.

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a tiszántúli felekezeti felsőoktatási intézmények vezetőinek és oktatóinak az állami intézményekben dolgozó kollégáikhoz hasonló kihívásokra kell válaszolniuk, s az ezekre adott válaszaik egy irányba mutatnak a hazai felsőoktatás 90-es évekbeli változási tendenciáival. A vizsgálat eredményeinek első összegzésekor megállapíthatjuk, hogy a társadalmi igényekre adott válaszok szempontjából maga az egyházi fenntartás nem teremt az államtól eltérő viszonyokat, sokkal nagyobb jelentősége van ebből a szempontból a képzés jellegének, a működő és indítandó szakok munkaerőpiaci értékesíthetőségének, az intézmény infrastrukturális helyzetének és az intézményvezetés innovációs törekvéseinek.

Pusztai Gabriella & T. Molnár Viktória & Török Katalin